

HOFFMANN GIZELLA

„Von des Graffen Nicolas Serini todt...”

Adalék Zrínyi Miklós halálának hiteles történetéhez
egy korabeli ágensi jelentés tükrében*

Zrínyi Miklós halálának (1664. november 18.) körülményeiről, a vadászbalesetet megkérdőjelező politikai merényletről évszázadokon át keringtek különféle híresztelések, hajmeresztő variációk. S bár a mendemondák alig néhány héttel halála után már „grasszáltak”, a szűkebb család sem kételkedett a fatális vadászbalesetben. Hiába cáfolták meg neves történészek, irodalomtörténészek a politikai gyilkosság teóriáját, újból és újból föllángol ez a tetszetős elképzelés.

Nem célunk a vita újbóli fölélesztése, de úgy gondoljuk, hogy az alábbi ágensi jelentés is, amely 1664. december 12-én, pár héttel Zrínyi halála után íródott, a vadászbaleset tényét látszik igazolni. Évszázadok óta tengernyi irodalom, fejtegetés, regény stb. keletkezett e témakörben. Forrásközlésünknek nem feladata az eddigi szakirodalom teljes összefoglalása és értékelése, csupán a tudósítás értelmezéséhez szükséges fontosabb írásokra szeretné felhívni a figyelmet.

A Zrínyi Miklós halála kapcsán keletkezett legendákat az utóbbi negyedszázadban Bene Sándor és Borián Gellért kísérelte meg összefoglalóan feldolgozni 1988-ban.¹ A két kutató emellett megpróbálta a vadászat, a baleset körülményeit a legfontosabb, elsősorban nyomtatott korabeli történeti források alapján rekonstruálni, a téves hiedelmeket cáfolni. Bene Sándor számos tanulmányában később is visszatért a Zrínyi Miklós-legenda taglalásához (sőt még egy irodalmi krimi keretébe ágyazott írásában is feldolgozta azt),² Borián Gellért pedig külön könyvet szentelt a pálos és jezsuita történeti források Zrínyi-értelmezésének.³ Péter Katalin⁴ a közelmúltban hívta fel a figyel-

* A tanulmány a Klebelsberg Kuno Ösztöndíj támogatásával jöhetett létre, a szövegközlés a Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel engedélyével történt. A latin szövegek ellenőrzéséért Földesi Ferencnek, a német olvasat pontosításáért Fata Mártának, Christian Heitzmann-nak (HAB Wolfenbüttel), Ötvös Péternek és Vizkelety Andrásnak mondok köszönetet. A tanulmányhoz fűzött hasznos észrevételeiért rendkívüli hálával tartozom Jankovics Józsefnek, és köszönet illeti Zsupán Edinát, valamint Csörsz Rumen Istvánt is.

1 BENE SÁNDOR, BORIÁN GELLÉRT, *Zrínyi és a vadkan*, Bp., Helikon, 1988 (Labirintus). Ebben lásd az addig megjelent fontosabb szakirodalmat is.

2 BENE SÁNDOR, A „Forstall-kódex”, ZD, 5(1988), 1–16, 13; Uő, *Bán a ravatalon, avagy még egyszer Zrínyi Miklós haláláról*, Beszélő, 2(1997)/2, 100; Uő, *Őskeresők: A Zrínyi-családtörténet műfaji háttere*, ItK, 107(2003), 3–42; BENE SÁNDOR, *Marcus Forstall: A Zrínyi grófok hősi családjának története = A Zrínyiek a magyar és a horvát történelmében*, szerk. BENE SÁNDOR, HAUSNER GÁBOR, Bp., Zrínyi, 2007, 321–378.

3 BORIÁN GELLÉRT ELRÉD, *Zrínyi Miklós a pálos és a jezsuita történetírás tükrében*, Pannonhalma, 2004, 408.

4 PÉTER KATALIN, *Szubjektív szöveg Jankovics József fellépéséről = Szolgáltatam ajánlom a 60 éves Jankovics Józsefnek*, szerk. CSÁSZTVAY TÜNDE, NYERGES JUDIT, Bp., Balassi-MTA Irodalomtudományi Intézet, 2009, 511–513; lásd az interneten is: http://www.balassikiado.hu/BB/NET/ADHOMINEM/Peter_kati.pdf.

met Jankovics József egy korábbi publikációjára, kiemelve a szerző felbecsülhetetlen érdemét abban, hogy az 1970-es évek második felére a gyilkosság-elmélet végre alapvetően háttérbe szorult a tudományos és közgondolkodásban. Jankovics József ebben a közleményében publikálta Zichy Pál⁶ eddig ismeretlen levelét, amely a baleset körülményeit és Zrínyi halálát hitelesen szemlélteti:

Zrínyi Miklós uram kimenvén vadászni, erdei kanokra akadott, utánna menvín az egyiknek harmad magával, az harasztban magánosan utánna rugazkodott, nem tudhatják, mi formán tertínt, lábáruul le ejti az urat, három sebet nagyot ejtett rajta, az fején, torkán és lábain, az mikor az két szolgálja hozzá érkezett hallván jajgatását, már akkor fel állott nagy viresen lábára és szekeret kirt, mondván, semmi az, egy fertály óra múlva szegíny meghalt [...]

Mint látni fogjuk, az alább közölt ágensi jelentés is ezt a történetet támasztja alá. Németh S. Katalin 1999-ben a korabeli német nyomtatott publicisztika, a *Diarium Europaeum* híreit összefoglalva ismerteti a Zrínyi halálához kötődő változatokat és verses megemlékezéseket.⁷

Mind a mai napig kísért azonban a *vadkan* = *Habsburg pisztoly*, vagyis a merénylet-elmélet szelleme, újra és újra; s makacsul tartja magát a sejtetés módszere is, lásd a *Sulineten* (2010) a Zrínyi Miklós életpályáját, műveit bemutató részt; vagy Bánó Attila spekulatív fejtegetéseit a *Rejtélyek a magyar múltból* (2008) című könyvében⁸ a vadász-baleset számos lehetséges „megtörténhetett volna” módjairól, hogy végül a vadkan puszkagolyóvá transzformálódva, megölje a hős bánt.

Az alább közölt *Extract Schreiben* Wolfenbüttelben került elő a Herzog August Bibliothek ismeretlen szerzőjű kéziratkötegeből,⁹ a Braunschweig–Lüneburg hercege, Herzog August¹⁰ számára írt ágensi jelentések egyik gyűjteményes kötetéből. A Niedersächsisches Staatsarchivban¹¹ végzett kutatások után megállapíthattuk, a je-

5 JANKOVICS József, *Hogyan halt meg Zrínyi Miklós?*, Élet és Irodalom, 1976. nov. 6., 7.

6 Zichy Pál (†1684), királyi kamarás és vázsonyi főkapitány, részt vett a vadászaton.

7 NÉMETH S. Katalin, *Egy legenda oldalágai (Adalékok Zrínyi halálának korabeli visszhangjához)*, ItK, 103(1999), 409–415.

8 Ebben is makacsul tartja magát a régi nézet, miszerint „s egyenesen a császári udvarból rendelték el a meggyilkolását?” S „Porcai [sic!] herceg [...] hiszen személyében pontosan meg lehetett jelölni a »bécsi vadkant«. A végzetes vadászatról mindössze a szemtanúként jelen levő Bethlen Miklós mintegy 10 évvel későbbi leírása maradt ránk, amit már könnyedén befolyásolhattak az Európa-szerte elterjedt pletykák. Ma a történettudomány a rendelkezésre álló tények alapján a sebzett vadkant tartja Zrínyi gyilkosának, ám ez az álláspont egy hitelt érdemlő dokumentum felbukkanása esetén bármikor megváltozhat.” BÁNÓ Attila, *Zrínyi Miklós titokzatos halála = Rejtélyek a magyar múltból*, Bp., Athenaeum, 2008, 112–131; vö. <http://www.vmig.sulinet.hu/archivum/0910/zrinyi/zrbibl.htm>.

9 *Politische Relationen und Neue Zeitungen 1664–1666*, Wolfenbüttel, HAB, Extravagantes 64.46, 2r–3v.

10 August der Jüngere, August II. (1579–1666), Braunschweig–Lüneburg hercege, Braunschweig–Wolfenbüttel fejedelme. Ő alapította a korabeli Európa legnagyobb könyvtárát, a Herzog August Bibliotheket.

11 NStA Wolfenbüttel, *Des Breslauer Korrespondenten Heinrich von Schöllen wöchentliche Berichte in Kriegs- u. Staatssachen, besonders von Polen u. Ungarn, an den Herzog August d. J. als niedersächsischen Kreisobersten*, 1 Alt 22 Nr. 189a–d, 05.1665–08.1666.

lentések szerzője az a Heinrich von Schöllén,¹² akkor boroszlói korrespondens és sziléziai megbízott, aki az idő tájt a svéd királyi udvar szolgálatában állott, s aki néhány évig Herzog Augustnak is rendszeresen küldözgette jelentéseit. Schöllén a korszak egyik legnevesebb s legszínvonalasabb író ágense, Erdély, Lengyelország és Magyarország kiváló szakértője volt a kortársak szerint is.

Az *Extract Schreiben* több szempontból is izgalmas és különösen figyelemreméltó. Schöllén egyrészt Zrínyi Miklós 1664. november 18-án Kuršanec községben (Zrínyifalva) bekövetkezett halála után pár héttel, december 12-én írta le az általa hitelesnek tartott történetet, elemelve a már akkor kerengő pletykákat, a felröppenő merényletelméleteket is. (Csak azért nem korábbi a jelentése, mert bizalmas emberével nem tudott személyesen beszélni, aki még nem érkezett meg Boroszlóba.) Fontos abból a szempontból is, hogy mint korrespondens, „tudósító”, „hírközlő” orgánium, Schöllén alapelve a hiteles, megbízható forrásra¹³ való hivatkozás volt. Többször mentegeti magát írásaiban, hogy addig nem számolhat be valamely ügyről, amíg megbízható forrásból nem ellenőrizheti a tényeket, a felkapott híreszteléseket, a „Wiederumb aber werde ich vertraulich berichtet”, „So viel Ich aber von glaubwürdigen Persohnen erfahren können [...]”, „durch vertraulichs Schreiben reveliret worden [...]”,¹⁴ „Dann wird aus Ungarien vom 19.n Augusti S. N. zuverlässig aviziret in haec verba”¹⁵ stb. megjegyzések gyakran olvashatóak írásaiban. Schöllén nemcsak tudósít, hanem elemez is: modern értelemben vett politikai szakértő. Kiemelendő tárgy- és ténytyszerűsége, de nem hagyhatjuk figyelmen kívül ironikus humorát sem. Heinrich von Schöllén nemcsak a magyar ügyek, a magyar lélek, hanem az egész térség kiváló ismerőjeként olykor csípősebb megjegyzésekkel fűszerezve teszi élvezetessé a száraz történelmi tényeket, s akkurátus elemzéseit lenyűgözően élvezetes stílusban, szinte esszészzerűen fogalmazza meg, pl. „Die Hungarn sind wunderlicher Köpffe denen mann es nimmer eben machen kan; er werde der Katzen nicht die Schellen anhangen” vagy „der junge Ragoczy ist eine alte Schauffhaube...”.

Megállapíthatjuk, hogy a fent idézett Zichy Pál-féle elbeszéléssel szorosan összecseng a Schöllén-féle leírás, akárcsak Bethlen Miklósé, azzal az eltéréssel, hogy a Zichy Pál említette lábsérülésről egyikük sem ír.

Ha összevetjük a leírásokat, nem kételkedhetünk Schöllén hitelességében:

12 Heinrich von Schöllén (†1666) a hesseni Hirschfeldből, lelkészi családból származott, szociniánusi nézetei miatt 1656-ban Lengyelországba menekült, majd évekig Hamburgban működött, végül Boroszlóban települt le, itt is halt meg. Mint korrespondens, II. Rákóczi György, X. Károly Gusztáv és számos német fejedelem szolgálatában állt. Lásd bővebben Heiko DROSTE, *Schwedische Korrespondenz über Polen am Beispiel Heinrichs von Schöllén, Kommissar in Breslau von 1664–1666 = Po obu stronach Baltyku: Wzajemne Relacje między Skandynawia a Europa Srodkowa – On the Opposite Sides of the Baltic Sea: Relations between Scandinavian and Central European Countries*, Hrsgg. Jan HARASIMOWICZ, Piotr OSZCZANOWSKI, Marcin WISLOCKI, Wrocław, 2006, I, 121–130; Heiko DROSTE, „Einige Wiener briefe wollen noch publiciren”: *Die Geschriebene Zeitung als öffentliches Nachrichtenmedium = Die Entstehung des Zeitungswesens im 17. Jahrhundert: Ein neues Medium und seine Folgen für das Kommunikationssystem der Frühen Neuzeit*, Hrsgg. Volker BAUER, Holger BÖNING, Bremen, 2011, 1–22.

13 Lásd például 19. lábjegyzet.

14 HAB Extravagantes 64.46, 2r, 18r, 276r.

15 Niedersächsisches Staatsarchiv Wolfenbüttel, 1 Alt 22 Nr. 189b, 1r.

Balde aber darauff wird Er des Graffens auff der Erden gewahr, welcher nach Athem geholet, als Er aber den andern zugeschrien und dieselbe zugelauffen, ist ihm unter seinen Händen der Graff Verschieden und hatte eine Wunden vom lincken auge an biß auff den mund, die gurgel halbenzwey, die eine hand zerbißen und sonst ein Arm auch eine wunde.¹⁶

[Hamarosan észreveszi a grófot a földön, aki levegő után kapkodott. Amikor azonban a többiekért kiáltott és azok odaszaladtak, a gróf a kezei között halt meg, s egyik sebe a bal szemétől egészen a szájáig ért, a gégéje felhasítva, az egyik keze szétharapdálva, és az egyik karján is seb volt.]

A Bethlen Miklós-féle leírás¹⁷ pedig így hangzik:

Majláni¹⁸ legelébb érkezék. Az úr [...] fején három seb vala: egy balfelől, a fülén felül, a feje csontján ment csak el a kannak agyara, a homloka felé szakasztotta rútul a feje bőrit; más ugyan a bal fülén alól az orcáján, a szeme felé rútt szakasztás; de e kettő semmi, hanem harmadik jobbfelől a fülén alól a nyaka csigájánál ment bé s elé a torka felé ment, és a nyakra járó minden inakat kettészakasztotta; az ölte meg, a vére elmenvén. Volt a kezén valami kis körmöcslés, de az semmi sem volt.

Schöllén tudósításával három izgalmas leírást vehetünk össze, amelyek összecsengenek, s közös bennük az is, hogy mindegyikük „forrása” részt vett a vadászaton, egyenlő értékű szemtanúk. Mert bár a balesetnek egyikük sem volt közvetlen tanúja, hiszen csak később értek a helyszínre, leírásaik mégis egybehangzók a Zrínyire való rátalálás körülményeiről szólván – egy-két apró, de fontos részlet kivételével.

Gondolhatnánk arra, hogy Schöllén hírforrása maga Bethlen Miklós lehetett, hiszen ismeretes, hogy Bethlen hosszú évekig kapcsolatban állt vele, ahogyan ezt a Bethlen-levelezés is tanúsítja.¹⁹ Hogy miért tartjuk Majlánit, és nem Bethlen Miklóst Schöllén bizalmas emberének, arra Bethlen beszámolója a legfőbb bizonyosság, „Majláni legelébb érkezék...”, míg Schöllennél az elsőként odaérő ember megpillantja a földön fekvő Zrínyit, „Balde aber darauff wird Er des Graffens auff der Erden gewahr [...]” – valamint az a mód, ahogyan Bethlen Miklóst emlegeti a levél második részében, mint aki Vitnyédi István társaságában szintén részt vett a vadászaton. Ám Vitnyédi sem lehetett az infor-

16 Wolfenbüttel, HAB Extravagantes 64.46, 2v. Bethlen Miklós elbeszélése alapján is Majlániira kell hogy ismerjünk. Bethlen is írt a kézen lévő sebekről, bár nem tartotta jelentősnek őket.

17 BETHLEN Miklós *Élete leírása magától: Tizenhetedik rész, Anno 1664. a Junio ad finem anni* = BETHLEN Miklós *Művei*, kiad. V. WINDISCH Éva, Bp., Szépirodalmi, 1980 (Magyar Remekírók), 603.

18 Majláni (Maglani, Magliani), savoyai fiatalember, aki részt vett a vadászaton.

19 BETHLEN Miklós *Levelei*, összegyűjt., s. a. r., bev., jegyz. JANKOVICS József, Bp., Akadémiai, 1987 (Régi Magyar Prózaí Emlékek, 6), I, 167; hivatkozás a többéves levelezőviszonyra; valamint lásd még *A száműzött protestáns prédikátorokhoz írt levelében* (Szentmiklós, 1675. jan. 4.) = *uo.*, II, 1159–1180, itt: 1164. Lásd még BETHLEN Miklós *Önéletírása*, 16. fejezet, 1664-es bejegyzés: „Baraszlóba érkezvén, Schmettauert nevű nagyhírű kereskedő emberrel és Henricus Schoellenius nevű svéciai residenssel végezék de correspondentia epistolari [levelezésünkre vonatkozólag], melyet egynéhány esztendeig tartottam.” *Művei*, i. m., 596.

mátor, mivel a levél megírásakor még Csáktornyan tartózkodott. Az első személy, aki Zrínyihez ért, Bethlen elbeszélése alapján is Majláni volt.

Schöllén levele tehát azért is kiemelkedő, mert tárgyyszerűsége mellett valamennyi akkor kerengő elméletet összefoglalja, rendkívül szemléletesen és érzékletesen. Forrás-értékében, hitelességében nem kételkedhetünk.

[2r] Aliud [Extract Schreibens] 1664. 12 Xbris. S. N.²⁰

Newes habe ich mehres nicht zu schreiben, als daß die Hungarischen Herrschafften zu Wien seynd, wegen des mit den Türcken geschloßenen Friedens eines und das andere zuberatschlagen, welche allererst gestern Ihr gutachten Ihrer Kayßerli. Mayst.²¹ schriftlich übergeben, Sie können es ihnen nicht einbilden daß sie durch diesen gemachten Frieden von den Türcken werden sicher seyn können, weiln Er nun unlängsten an die Preßburger Trenchiner Neutrer und derselben angränzende Gespahnschafften geschrieben und die Huldigung mit scharffer bedrohung begehret.

Solcher Gespahnschafften abgesanden sind nacher Wien kommen, sich raths zuerhohlen, weßen sie sich bey sogestalten sachen zuhalten hetten. Ja der Türckische Commendant in Neuhäußel,²² hat auch in Mähren hinein Huldigungh Briefe geschickt, wie dann der Georgius Illjeshasý²³ unter den beyden brüdern der jüngere Graff die brieffe zu Wien gezeigt, welche Er an seine Herrschafft Brünn und die da herümb liegende güter, welche Er mit seiner Frawen gemahlin erheyrathet und in Mähren Liegende hat, geschrieben: So wenig nun eine Katze das maußen, und ein Hund das naschen laßen kan, so wenig können die Türcken das ausstreiffen laßen, wenn sie ihre gelegenheit ersehen.

Von des Graffen *Nicolas Serini* todt gehen wunderliche reden, nachdem nemblich die gemüther affectioniret sind: Etliche sagen: weil Er bey seinem Leben mit der *Magia* ümbgangen und ein Teuffelsbanner gewesen, so sey sein *Terminus Fatalis* kommen, an welchem sich der böße feind in ein wiltes Schwein verstelllet, undt also ihm den garaus gemacht, in dem es nicht möglich gewesen were, daß ein gemeines Schwein so einen starcken Mann so eylends hette können tödten; Andere sagen, es seye eine straff Gottes, daß Er a' part mit dem Türcken Friede gemacht, und auff diese weiße gleichsamb von seinem Herrn den Römischen Keyßer abgefallen; Andere reden anders; und erzehlet auch die Arth seines falles keiner dem andern gleich: So viel Ich aber von glaubwürdigen Persohnen [2v] erfahren können, so ist es uff dieße Mannier geschehen, daß selbigen tages Er zu Mittag über Tisch sehr lustig gewesen, da unter anderen *Discoursen* auch von der Jagd gedacht worden: Als nun die Mittagsmahlzeit vollbracht worden, fragte Er die so mit ihm gespeiße haben, wollen wir uns zuerlustigen hinaussetzen fahren? Welches als es in sein belieben gestellet worden hieß Er also bald auch die *Karratha* ausspannen, und fuhr also mit gar wenigen Persohnen hinaus. Stellet nachemahls seine leut ziemblich

20 A tudósítást betűhíven közöljük. A kurzivált részek az eredetiben aláhúzással.

21 I. Lipót (1640–1705), 1657-től német-római császár.

22 Érsekújvár török ura, Köprülü Ahmed (1635 k.–1676), a nagyvezír.

23 Illésházy György (1625–1689), főasztalnok; Illésházy Gábor († 1667), Trencsén és Liptó vármegyék örökös főispánja.

weit voneinander, Er aber nimbt ein Rohr und stehet auch in einem busch; Wie mann nun das Wild getrieben höret derselbe welcher der nechste an den Graffen gestanden daß der Graff einen Schuß gethan, vermeinet allßo der Graff habe nuhnmehrs ein Wild gefället, und macht sich von seinem Orth auff, in willens das wild von den Graffen zunehmen, allß Er aber nahe zu dem Orth kam, und ruffete, antwortete ihme niemanden nichts, denn Er in den Gesträuchwerck nichts sehen können, wunderte sich allßo was das sey. Balde aber darauff wird Er des Graffens auff der Erden gewahr, welcher nach Athem geholet, als Er aber den andern zugeschrien und dieselbe zugelauffen, ist ihm unter seinen Händen der Graff Verschieden und hatte eine Wunden vom lincken auge an biß auff den mund, die gurgel halbentzwey, die eine hand zerbißen und sonst ein Arm auch eine wunde. Ein solches End hat nun dieser tapffer Held, der so viel Jahr ein schrecken der Türcken gewesen, genommen, und der gantzen Welt ein nachdenckliches Exempel gelaßen, das große Herrn eben allßo der Prunckh und Wandelbahren Eitelkeit unterworfen, als arme gemeine Leute: Was rechte Christen seyend die werden, das Splitter Urtheil fahren laßen, und bedencken, daß ihnen auch in einem augenblick wiederfahren kan, deßen sie sich Ihr lebtag nicht vorsehen hetten. Aber hier von genug vor diesesmahl.

Was helt der Herr von der überschickten *Regni Hungariae*, sie ist gut gemacht aber schlecht gegeben. Von Hoffe beschuldiget mann es sey des *Vitnyed*²⁴ arbeit des Graffen Nicolas Serini *primari Ministri*, warümb Gott das große werck welches unser theurer Graff Zerini (:ah! *cujus nomen sine horrore proferre posse* gestern unser *Palatinus*²⁵ mir in der *audientz* gesagt:) vorgehabt, durch ein wildes Schwein ümbstürzten laßen, ist seinem unerforschlichen Rath am besten bewust. *Hoc certum est* daß groß *consilia* und *molimina* obhanden, geweßen. Es ist bey seinem Hoffe ein junger Siebenbürger Nicolaus Bethlen,²⁶ damahls gleich mit dem Vitnyedi, (*de cuius literarum interceptione tam crebri apud magnos viros sermones, ut etiam dubitantibus fidem imponere videantur*) gewesen, welchem zur *recreation* auch diese unglückliche Jagt angestellet worden, derselbe hat *sub praetextu peregrinationis ex Transylvania in Croatiam* von der nacher Venedig und also fort nacher Franckreich gehen sollen: aber wie gesagt, das wilde Schwein hat auch dieses *concept* ümbgestoßen; Unterdeßen daß dem Vitnyedi von [3r] Hoff aus sehr gedrohet wird ist *notorium*: Er aber befandet sich ietzo zu Csaka Thurn, *an funus Domini sui, an etiam consilia quorum ipse consors executurus, tempus docebit*. Ob Franckreich bey seiner *intention* so großer wieder part wird gnugsamb gewachßen seye ist vor meinen Kopff zu hoch, Mann möchte denn mit Gott über die Mauren springen *sine quo nihil est in homine*. Unser *Matthias Hunniades* hat zwar in einer Wochen *De Orientis et occidentis imperatoribus* den sieg erhalten und über den *Casimirum Polonum*²⁷ zugleich *triumphirt*, Obs aber hir so gehen wird, das weiß der höchste Gott.

Die OberHungaren seind zwar ietzo sehr *exacerbiret*, daß es allen ansehen nach bey ihnen nur heist, *Dux et auctor nobis opus est*. Mein Randglöblein aber ist dieser meinung,

24 Vitnyédi István (1612–1670), ügyvéd, politikus, Zrínyi Miklós tanácsadója.

25 Wesselényi Ferenc, II., hadadi (1605 –1667), hadvezér, nádor.

26 Bethlen Miklós (1642–1716), kancellár, emlékiró, lásd 19. lábjegyzet.

27 IV. Kázmér (Kazimierz IV Jagiellończyk, 1427–1492), lengyel király.

quod nonsit in ejus potestate bellum finire, in ejus est incipere cum etiam saepe accidat, ut dum non succedat iugum excutere volentibus in duriolem servitutem retrahantur, welches (Ach Gott erbarme es) Siebenbürgen so dick erfahren, daß da keine frembde exempel mehr von nöthen; Böhmen und die neulichen *opponirte* Reichsstätte bejahen sie es nicht? Unser Ertzbischoff,²⁸ welchem die Magnaten meistentheils adhaeriren ist gantz wieder den Frieden, daher auch das meiste in der consultation und zwar hartgeredet, weil ihm das durch ihn mit so große unkosten erbauete, nun aber verschenckete Newhäusel zu hergegeheth: Palatinus ist *ambidextor* will sich bey hoffe nicht vorfinden; Nadasdi²⁹ mit seiner partey halt es mit dem Hoff. Nachmahls Graff Peter Zerini³⁰ so ietzo den *Banatum* an seines Herrn *Fratris* stelle sollicitiret, deßen *Secretarius* täglich bey mir ist; halte dafür er werde der Katzen nicht die Schellen anhängen und den Hoff erzürnen wollen. Sonsten reden die andern *magnaten* sachen, und zwar ohne schew, daß es zuverwundern, nehmen kein blat vors Maul: untern andern sagen sie, Hungarn seye noch nicht an mannschafft so entblöst, als mann vermeinet. Von denen Bottenischen Grafen³¹ ist Keiner zur *consultation* erschienen, nach dem Ihr Antesignanus, mit welchem sie zugleich auffbrechen sollen, so elend ümbkommen. Er hat es auch zwar in bedenk gezogen gehabt zuerscheinen, aber endlich die resolution gefast, *quomodocumque eadat alea* sich zustellen, und deßwegen auch schon einen Rüst wagen vorher geschickt gehabt: Sein Fried mit dem Türcken ist nicht mehr als ein *armistitium* gewesen mit drey GräntzHäusßern, als *Canisa, Babocza und Segend*,³² damit die von den Deutsche Völkern *ruinirte* Landschafft wieder in etwas hette mögen erbauet, und die Saat in die Erde gebracht werden. Ob der *Status Catholicus* Fuß bey den Evangelicis halten werde, ist Gott allein bekandt. Die Ober Hungarische abgesandschafft bestehet in ei[3v]nem Catholischen, zwey *reformirten* und ein Lutheraner haben wie mann albereit den Vorschmack hat harte *instructions*: Was wird *Porcia*³³ darzusagen, welcher über der beyden *comitatum* brieffe an den *Palatinum* sich trefflich entrüstet, und gesaget *quid volunt isti?* Nun *experientur brevi*. Ob die heyrath zwischen den iungen Ragoczÿ³⁴ und Serinischen Fräulein³⁵ zu diesem wercke etwas dienen wird, zweifel Ich, denn der junge Ragoczÿ ist eine alte schlauffhaube, bey welchem keine generosi hät zufinden, der Fräulin Frau Mutter³⁶ *extreme superstitieuse*.

28 Lippay György, zombori (1600–1666), gróf, prímás, esztergomi érsek.

29 Nádasdy III. Ferenc (1623–1671), nádasdi, országbíró.

30 Zrínyi IV. Péter (1621–1671), horvát bán.

31 Batthyány grófok: II. Kristóf (1637–1685) dunántúli főkapitány és Pál (1639–1674) kapitány.

32 Segesd.

33 Johann Ferdinand von Porcia (1606–1665), herceg, III. Ferdinánd császár főudvarmestere.

34 Rákóczi Ferenc, I. (1645–1676, II. Rákóczi György fejedelem és Báthory Zsófia fia), 1652-től választott erdélyi fejedelem, Sáros vármegye örökös főispánja.

35 Zrínyi IV. Ilona (1643–1703, Zrínyi IV. Péter bán és Frangepán Katalin leánya), grófnő, 1666 márciusától I. Rákóczi Ferenc felesége.

36 Frangepán Katalin (1625–1673).

A jelentés hírt ad arról, hogy a magyar küldöttség a törökkel való békekötés [vasvári béke] ügyében Bécsben tartózkodik, nem tudják elképzelni, hogy ezzel a csinált békével biztonságban lehetnének a törököktől, véleményüket benyújtották a császárnak. A törökök behódolásra szólítják fel a Trencsén környéki vármegyét és Morvaországot is.

Részletesen beszámol a Zrínyi halálával kapcsolatosan keringő különös szóbeszédekről, amelyek igen fölzaklatták a kedélyeket, és aprólékosan elbeszéli informátorára hivatkozva, aki maga is részt vett a vadászaton, a történeteket. Ezek szerint: 1) Egyesek mondják, hogy Zrínyi életében a mágiának hódolt és ördögűző is volt, így eljött a „Terminus Fatalis”, sorstól kiszabott határidő, a halál ideje, mikor is a gonosz ellenség egy vadkanná változva, „kitekerte a nyakát”, azaz megölte őt, mert különben nem lett volna lehetséges, hogy egy aljas disznó egy ilyen erős embert ilyen nyomorúságosan megölhetett volna. 2) Mások azt beszélik, hogy ez Isten büntetése volt, mivel Zrínyi titokban külön békét kötött a törökkel, és ezzel mintegy elpártolt urától, a római császártól. 3) Megint mások másként vélekednek, és számos változatban mesélik el a dolog megtörténését. 4) Amennyire azonban Schöllén megbízható személyektől megtudhatta, a dolog a következőképpen történt: Zrínyi délben az ebédnél igen vidám volt, és az egyéb beszéd témák között szóba került a vadászat is. Miután befejezték az ebédet, megkérdezte a jelenlevőket, hogy nem akarják-e mulattatni magukat, s vadászatra kihajtani? Ez aztán kívánsága szerint megrendeltetett. Hamarosan befogták könnyű négykerekű egylovas kocsiját (Carrete, Kalesche), és igen kevés személyzettel kikocsizott. Embereit viszonylag nagy távolságra állíttatta fel egymástól, ő maga egy puskát ragadott, és szintén egy bokor mögé bújt. Amikor a vadat hajtották, az ember, aki a gróf közelében állt, a gróf egy lövését hallván, azt gondolta, a gróf máris meglőtt egy vadat, s elindult, hogy megkeresse és begyűjse azt. Amikor azonban a hely közelébe ért, és kiabált, nem felelt senki. Mivel a bozótnak nem látott senkit, csodálkozott, hogy vajon mi történhetett. Hamarosan észrevette a gróft a földön fekvő, aki levegő után kapkodott. Amikor azonban a többiekért kiáltott és azok odaszaladtak, a gróf a kezei között halt meg; volt egy sebe, amelyik a bal szemétől egészen a szájáig ért, a gégeje felhasítva, az egyik keze szétharapódva, és az egyik karján is volt egy seb.

Schöllén együttérzően kommentálja: ilyen véget ért hát ez a bátor hős, aki hosszú éveken át a törökök réme volt, az egész világ számára emlékezetes példát hagyva, hogy a nagyúr, aki a pompának és a változó (világi) hiúságnak hódolt, meghalt, akárcsak a szegény közemberek. Akik igaz keresztények, a köztes ítéletet elfogadják, és meggondolják, hogy velük is megtörténhet ez a pillanat, amit életükben előre nem láthattak. De legyen elég ebből ezúttal.

Az Udvar Vitnyédit, Zrínyi Miklós titkárát vádolja, hogy a rettenthetetlen gróf tervei egy vaddisznó által felborítottak, s hogy Vitnyédi ismerhette a legjobban Zrínyi tanácsait, amelyek a mostani nagy tanácskozásra bizony elvesztek.

Schöllén említést tesz egy erdélyi fiatalemberről, aki jelen volt Zrínyi udvarában, nevezetesen Bethlen Miklós (akinek levelezését a bécsi Udvar megszerzi), s aki szintén részt vett a szerencsétlen vadászaton. Bethlen az Erdélyből Horvátországba történő uta-

zás örve alatt Velenicébe igyekezett volna, onnan pedig Franciaországba kellett volna utaznia, de a vaddisznó ezt az elképzelést is felborította. Köztudott, hogy Vitnyédit a bécsi udvar fenyegeti: ő azonban még Csáktornyan tartózkodik, hogy milyen célból, vajon csak a temetésre, vagy tanácskozásra, melynek ő is cselekvő részese, az idő dönti majd el. Schöllén felteszi a kérdést, hogy Franciaország szándéka szerint nagyobb szerepet kap-e, de ez számára nehezen elképzelhető. Az ember szeretné Istennel (aki nélkül semmi nincs az emberben) a falakat átugrani. Hiszen a mi Hunyadi Mátyásunk, mondja, ugyan egy hét alatt győzelmet aratott a keleti és a nyugati császárok fölött, és egyidejűleg Kázmér lengyel király fölött is diadalmaskodott, azonban hogy itt is ez fog-e történni, azt csak a magasságos Isten tudja.

Kritikusan vélekedik az észak-magyarországi helyzetről is, mert szerinte minden tekintetben el vannak most keseredve, de ez náluk csak azt jelenti, hogy vezetőre van szükségük. Kis széljegyzete az, hogy nincs hatalmában a háborút befejezni annak, aki a háborút elkezdte, mert gyakran megesik, amíg nem sikerül leráznuk az igát, súlyosabb szolgaságba esnek, amint azt Erdély is olyan keményen megtapasztalta, más idegen példát nem is szükséges említeni. Csehország és más ellenálló birodalmi városok is nem ezt igazolják?

Lippay György érsek, akire a leginkább hallgatnak a főurak, megint a béke pártján áll, holott ő beszélt a tanácskozások alatt a legkeményebben, míg a „kétkezes” Wesselényi Ferenc nádor nem akar az Udvarban megjelenni, miközben Nádasdy pártjával egyetemben az udvarral tart. Zrínyi Péter a Bánátban tartózkodik, bátyját helyettesíti, kinek titkára naponta Schöllénhez jár. Szerinte nem fog csengőt akasztani a macska nyakába, nehogy az udvart haragra gerjessze. Egyébként más főurak, ámulatba ejtően nem tesznek lakatot a szájukra, félelem nélkül mindenfélét összehordanak. Például, hogy Magyarország nem fedte még fel csapatait, mint ahogy mások vélik. A Batthyányak nem jelentek meg a konzultáción, miután vitézeik, amivel útnak indulnának, olyan nyomorúságosan elpusztultak. Zrínyi Péter szintén meggondolás tárgyává tette a megjelenést, de végül úgy határozott, hogy bárhogyan is hozza a sors, előáll, és ezért már egy fölfegyverzett kocsit előreküldött.

Elmondja még, hogy a felső-magyarországi követek egyike katolikus, kettejük református és másikuk lutheránus, kemény utasításokat visznek, de hogy Porcia mit fog hozzá szólni, hiszen alaposan felháborodva kérdezte a nádortól: mit akarnak ezek? Végül megjegyzi, nem tudni, hogy a fiatal I. Rákóczi Ferenc és Zrínyi Ilona házassága vajon hasznára válik-e a tárgyalásoknak, mert az ifjú Rákóczi egy tutyimutyi alak, akiben semmi nagyvonalúság nincsen, s hogy a menyasszony édesanyja rendkívül babonás.